

»VÄRDELÖSA» FRIMÄRKEN

— märken utan valör och märken med viktangivelse.

av Åke Odén

Frimärket, denna på sin tid så revolutionerande uppfinning och för nutidens filatelister så fascinerande papperslapp, utgör ju ytterst *en form av kvitto* från postförvaltningen att föreskriven avgift erlagts för befordran av en försändelse.

Ett kvitto anses regelmässigt böra innehålla uppgift om det mottagna beloppets storlek. Det kan under sådana förhållanden anses naturligt att på varje frimärke finns uppgift om det penningbelopp, som erlagts för postbefordran. Så är ju också fallet med det alldeles övervägande antalet frimärken, även om, som vi skall se i det följande, vissa undantag från regeln förekommer.

Man hade kanske kunnat vänta att när Världspostförbundet bildades 1874 skulle ha reglerats även frågan om vissa elementära uppgifter, som skulle finnas på ett frimärke, exempelvis ursprungslandets namn och frimärkets valör. Så skedde emellertid inte. Däremot fastställdes vissa principer av innehåll, att frimärken skulle för vissa ändamål ha särskild färg, exempelvis enkelt inrikes porto röd färg, enkelt internationellt porto blå färg. Dessa föreskrifter har som bekant numera inte tillämpning.

Såväl före som efter Världspostförbundets tillkomst finner vi alltså frimärken, där någon valör inte angivits.

Frimärken utan valör

Så är exempelvis fallet med *Barbados'* första frimärke, 1852/56. Här var frimärkets färg avgörande för värdet. Sålunda hade ett grönt märke ett frankeringsvärde av $\frac{1}{2}$ p., ett blått 1 p. och ett brunrött 4 p. Här utnyttjade man alltså i sin första edition i princip samma system som sedermera världspostunionen — en identifiering av märkets användningsmöjlighet efter färgen. Barbados' första emission var otandad. Den kompletterades år 1858 med ytterligare två valörer, nämligen 6 p. och 1 sh. För dessa angavs emellertid värdena på märkena. När sedermera den första utgåvan ersattes med en andra, 1860/70, som var tandad, och ytterligare en 1870/73, bibehölls systemet med märken värda $\frac{1}{2}$, 1 resp. 4 p. utan värdeangivelse, medan 6 p. och 1 sh.-märkena fick valörerna angivna. Färgerna för de tre »valörlösa» märkena bibehölls i stort sett med nyanser av grönt, blått och brunrött.

Det första frimärket för *Corrientes*¹⁾ utgavs 1856 i valören 1 real M. C., och på detta angavs valören med siffror. När man emellertid senare övergick till att använda peso och centavo som valuta, förfor man på det enkla sätt att posttjänstemännen fick i uppdrag att för hand med två streck stryka över valörbeteckningen *utan att skriva dit någon ny valör*. Märke, som behandlats på detta sätt, hade ett frankeringsvärde av 3 centavos. Fr. o. m. 1861 gick man ett steg längre och lät på plåtarna *slipa bort valörbeteckningen*, 1 real, med påföljd att den för valörbeteckning avsedda platsen på märket blev tom.

Den sittande Britannia användes som motiv på frimärken utan valör på Trinidad 1851, Barbados 1852 och Mauritius 1858. Ceres huvudet finns på ett frimärke från Corrientes 1861, där valören har slipats bort.

¹⁾ Delstat i Argentina.

I *Trinidad* hade det första frimärket, utgivet år 1851¹⁾, ett värde av 1 p. Någon värdeangivelse fanns emellertid inte, oaktat det utgavs i inte mindre än 4 olika färger, nämligen röd, lila (lilabrun), blå och skiffergrå. Även nästkommande edition av 1 p-märket saknar värdeangivelse. Det trycktes i blå och mattblå färg, medan den därpå följande editionen av år 1860, med ett värde av 1 p. men utan angivande av värdet, trycktes i färgerna gråblå och mörkrosa. — När man emellertid i denna edition utgav även märken i valörerna 4 och 6 p. samt 1 sh. angavs valörerna på dessa.

Att *Albaniens* första frimärken, utgivna 5 maj 1913, saknar värdebe-teckning, har sin särskilda historia. Dessa märken består av en rund stämpel, som kring en vapenbild upptar inskriften »Ministeria e poste-teleg e telefonevet». Märkena härstammar från brevomslag med nämnda stämpel, som var avsedda endast för tjänstebud. Emellertid började man avskilja och försälja urklipp av dessa kuvert som frimärken till ett pris av 1 piaster. Den 1 juni nämnda år släpptes ett annat märke ut — urklipp eller nålperforerat ur kuvert — av liknande typ men med annan text; även detta hade ett frankeringsvärde av 1 piaster.

Av senare utgivna frimärken utan värdeangivelse kan nämnas den år 1922 i *Ryssland* (Sovjet-Republiken) utgivna serien frimärken med tillägg för välgörande ändamål, med ett frankeringsvärde av 25 rubel och med ett tilläggsvärde av 5 rubel. Märkena är av motivkaraktär och avbildar ångbåt, järnvägståg, lastbil och flygplan. Serien utkom omedelbart efter valutadevalveringen i Ryssland i november 1922, då 10.000 gamla rubler devalverades till en ny rubel.

Från Ryssland kan också nämnas de sex första märkena för *Wenden* i valörerna 2 kop (5) och 4 kop (1). Samtliga dessa saknade värdeangivelse. Samma var förhållandet med de år 1865 och 1867 utgivna märkena, avsedda för *ryska postförvaltningarna i Turkiet*, samtliga ursprungligen avsedda för ett ryskt bolag »för sjöfart och handel».

Lokala frimärken

Till en särskild grupp av »värdelösa» frimärken kan hänföras sådana, som haft ett *begränsat användningsområde* — t. ex. lokalmärken — eller vilkas användning begränsats till *vissa slag av postbefordran* — exempelvis tidningsmärken, militära svarsportomärken etc.

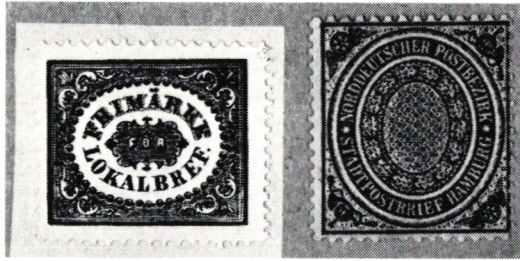
¹⁾ Frimärkstypen, den sittande Britannia, är densamma som användes av Barbados 1852 och Mauritius 1858.

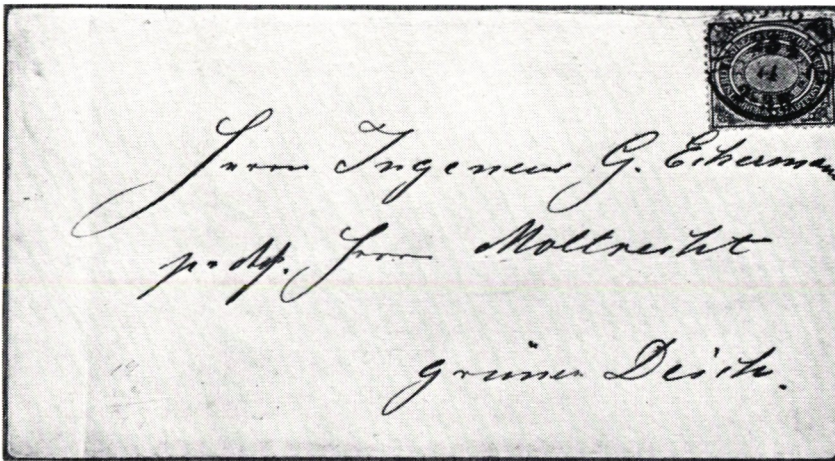
Sovjetryska frimärken med bilder av transportmedel för post. De utkom utan valör i november 1922 i övergångsskedet mellan inflationsvalutan och den nya rubeln.

Av det förstnämnda slaget är våra *svenska* s. k. svarta lokalmärken av år 1856. Detta märkes karaktär av frimärke har varit omstridd, men enighet torde numera råda därom, att det är av officiell karaktär. Märket, vars frankeringsvärde var 1 skill. b:co, gällde uteslutande för utbärning av lokalbrev, och inkomsten av de försålda märkena tillföll vederbörande postförvaltare. — När man år 1861 beslöt införa ett frimärke med 3 öres valör för lokalbrev att användas i de större städerna samt på andra orter, där Postverket skulle anordna lokalbrevbärning, begagnade man sig interimistiskt av plåtarna till det svarta lokalmärket. Märkena trycktes i brun färg och hade som nämnt ett frankeringsvärde av 3 öre. Någon valörsiffra förekom inte. Märket kunde, oaktat det avsetts för lokalpost och bar inskriptionen »lokalfref» användas även för andra försändelser och räknades då som ett 3-öresmärke.

Av liknande karaktär är det av »Norddeutsche Postbezirk» utgivna stadspostmärket för *Hamburg*. Märket som hade ett frankeringsvärde av $\frac{1}{2}$ schilling, utkom 1869 och förekommer i olika nyanser av brunt.

Lokalfrimärkena som användes i Stockholm 1856 och Hamburg 1869 saknar valörbeteckning, det svenska t. o. m. uppgift om var det utkom.

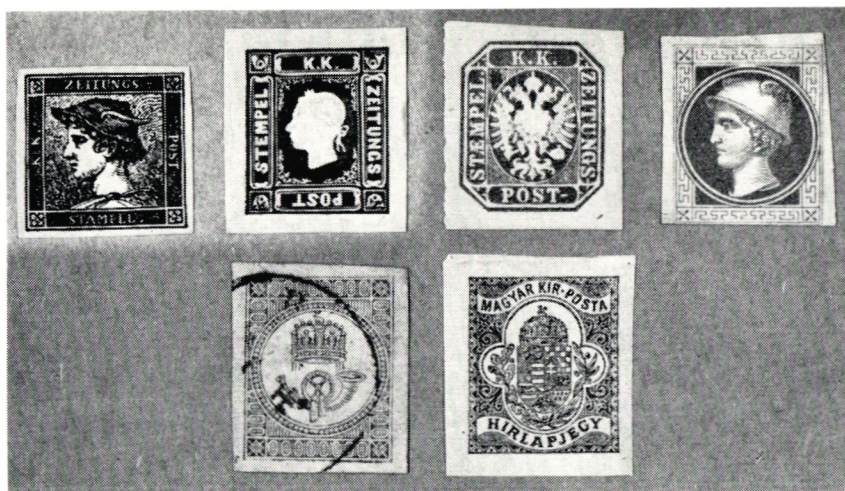

Lokalbrev från Hamburg den 25.4 1874 med frimärket utan valör.

Tidningsmärken

De nu nämnda märkena har det gemensamt, att deras användning varit begränsad till visst *geografiskt område*. En annan begränsning förekommer beträffande märken, avsedda för frankering av endast *vissa slag av försändelser*. De tidigast utkomna av denna art torde vara *tidningsmärken*.

I *Österrike* utkom tidningsmärken utan valörangivelse första gången år 1851, då Merkurhuvudet kom ut i tre färger, blå, gul och rosa, motsvarande värdet av 0,6, 6 resp. 30 kreuzer. Ytterligare tidningsmärken utan valör utkom i *Österrike* år 1858/59, då med kejsar Frans-Josefs

Tidningsmärken från Österrike 1851, 1858, 1863 och 1867 samt från Ungern 1871 och 1900.

profil vänster, i två färger blå och grålila med ett frankeringsvärde i båda fallen av 1 kreuzer. År 1863 utkom tidningsmärke med dubbelörn med ett frankeringsvärde av 1,05 kr. i grålila färg och 1867 slutligen kom Merkurhuvud i lila färg, frankeringsvärde 1 kr. Samma märkesbild användes f. ö. för det år 1880 utkomna märket med angiven valör av $\frac{1}{2}$ kr.

I *Ungern* använde man sig också av tidningsmärken utan valörangivelse. År 1871 utkom märket med posthorn (munstycket åt höger) i färgerna tegelröd-mörkröd utan valörbeteckning med ett frankeringsvärde av 1 kr. Samma år utkom tidningsmärket med posthorn åt vänster, även detta märke i rött också med ett frankeringsvärde av 1 kr. Efter ett mellanspel med tidningsmärken med valörbeteckning (1 kr.) åren 1881 och 1898, utkom år 1900 ånyo ett tidningsmärke utan valörbeteckning, denna gång i orange färg och med ett frankeringsvärde av 2 kr.

Militärmärken

En annan begränsning i användningsmöjligheten har *militärmärkena*, som utgivits av ett stort antal länder, däribland även Sverige. De svenska militärmärkena utkom första gången år 1929. Märkena var tryckta på militärkuvertets baksida, och kunde, sedan de klippts eller i de fall de varit perforerade rivits ur, användas som porto vid befordran av brev till adressat i militär tjänst.

Militärmärken utgivna i Sverige 1930 och Finland 1943.

Av liknande beskaffenhet är de finska militärpostmärkena, de välkända »Kenttäpostia»-märkena, varav det första utkom 1941. Militärmärken förekommer såväl av den beskaffenhet att de avsågs komma till användning vid postbefordran *till* militär förläggning eller vid befordran av försändelser *från* sådan förläggning.

Militärmärkena hade till skillnad från de förut omnämnda intet försäljningsvärde och är därför att hänföra till *portofrihetsmärken*, varav ett mycket stor antal förekommer i olika länder. Här skall endast nämnas det särskilda märke, som användes i Schweiz för de därstädes under fransk-tyska kriget internerade franska militärerna. Märket är rektangulärt och har inskriften »Militaires français internés en Suisse. GRATIS».

Tjänstefrimärken

En märkestyp, där valörbeteckning saknades, men förutom färgen även texten skilde märkena åt förekom ifråga om *Polens tjänstefrimärken*, utgivna år 1933 och 1935. Den förstnämnda utgåvan utkom i färgerna purpurlila och röd. På det lilafärgade märket, frankeringsvärde 30

Tjänstefrimärke utgivet i Polen 1933, utan valör.

gr., är inskriften »Zwyczajna» (= vanlig) och på det röda märket, frankeringsvärde 80 gr., »Polecona» (= rekommenderat). 1935 års utgåva hade samma text men trycktes i violblå och mörkröd färg, med frankeringsvärde 25 resp. 55 gr.

Personliga frimärken

En säregen form av valörlösa frimärken var de i Spanien år 1869 resp. 1881 utkomna märkena, som var avsedda att användas endast av författarna Diego Castell resp. A. F. Duro vid försändande av deras alster. Här kan också nämnas de likaledes i Spanien utgivna frimärkena, avsedda för ledamöter av senaten resp. deputeradekammaren.

Även om det inte är fråga om särskilda märken utan endast om namnstämplat, kan i sammanhanget också nämnas den portofrihet, som åtnjutes i USA av presidenter och även efterlevande hustrur till dem.

Frimärken med viktangivelser

På nu nämnda märken angavs sålunda om de gällde för befördran av vanligt eller rekommenderat brev. I andra fall har på märket angivits hur *stor vikt* som fick befordras genom anbringande av märket. Så var fallet ifråga om *Spaniens* första tjänstemärke av år 1854. Här anges viktsatserna $\frac{1}{2}$ onza, svart/gul, 1 onza, svart/rosa, 4 onzas, svart/grön och 1 libra, svart/blå. Även i den andra utgåvan, år 1855, begagnade man samma system med angivande av den högsta vikt, som en brevför-sändelse fick ha med de åsatta märkena.

I vissa fall har man använt sig av en kombination av vikt- och värdeangivelse. Så har skett i *Peru*. När den peruanska staten på sin tid beslutat införa frimärken, kunde dessa på grund av diverse svårigheter inte färdigställas i tid. Under fyra månaders tid under år 1857 begagnade man sig därför av märken, som ställdes till förfogande av »Pacific Steam Navigation Company». På dessa märken, som i en oval i märkets mitt hade bilden av ett segelfartyg, fanns upptill angivet viktsatsen $\frac{1}{2}$ resp. 1 Oz, samt under ovalen värdeangivelsen 1 real resp. 2 reals. Den lägre valören var tryckt i blå, den högre i röd färg. När peruanska staten i början av 1858 fick sina egna märken färdiga, upphörde försäljningen av de provisoriska märkena.

Ett liknande förfarande förekom ifråga om *Rysslands* första utgåvor. Det första frimärket har i ovalen med dubbelörnen en text av lydelsen »10 kop för 1 lot» (1 lot [lod] = 13,2 gram). Härmed markerades, att

högsta vikten för brev, som kunde försändas mot detta porto, var en lot. Till yttermera visso försågs frimärkena med vattenmärke i form av en etta. Detta innebar, att man även från märkets baksida kunde se, att märket var giltigt för befordran av brev om 1 lots vikt. Det första frimärket, som utkom i slutet av 1857 var otandat. Under 1858 utkom 10 kopeksmärket tandat, men fortfarande med inskrift, som angav både vikt och värde. Samtidigt utkom ytterligare två valörer, en med inskrift 20 kop för två lot samt med vattenmärke i form av en tvåa samt en valör med inskrift 30 kop för tre lot med vattenmärke i form av en trea.

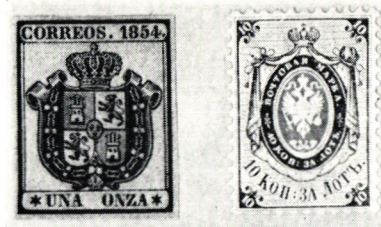
Det kan vara av intresse att i detta sammanhang erinra om två skisser till frimärken, där samma idé med angivande av både valör och vikt framkom redan tidigt, en i Sverige och en i Danmark. Den svenska skissen, framlagd av Pehr Ambjörn Sparre 1854, innehöll i vapenskölden valörbeteckningen, 4 sk B:co medan i textbanderollen angivits vikten, 1 lod. Det danska utkastet är en blyertsskiss av M. W. Ferslew 1850. I en tvåringad ram anges under kungl. krona valören 4 sk, medan i ramen anges inte bara högsta vikt, 1 lod, utan dessutom uppgift om att märket avser »enkelt brev».

Frimärkesförslag från Danmark 1850 och Sverige 1854.
Båda förslagen anger viktsatsen för enkelt brev.

Inflationsmärken

Inflationer har vållat särskilda svårigheter när det gäller att ange frankeringsvärdet på frimärken. Under den våldsamma inflationen efter första världskriget, när den *tyska* valutan sjönk för varje dag och portot höjdes praktiskt taget dag från dag, först till tusen mark, sedan till millioner och slutligen till milliarder mark, förekom det att man på

Tjänstefrimärke från Spanien 1854
och frimärke från Ryssland 1858.
Båda har viktangivelse men det
förra saknar även valör.

försändelserna anbragte en stämpel »Gebühr bezahlt» utan att portot angavs i mark. Från denna tid härstammar också vissa s. k. Gebühretteln, en förenklad form av frimärke. Exempelvis utgavs i Halle a. d. Saale särskilda märken med inskriften »Gebühr bezahlt, taxe perçue» i två olika utföranden.

Brevomslag med dubbelporto (frimärken av 1858 års typ) avsänt från
Ryssland till Uppsala 1872.

I Ungern, där man efter andra världskriget 1946 hade motsvarande valutaproblem — här blev dock den högsta utgivna valören 500.000 *billioner* pengö — övertryckte man en åren 1943/44 utgiven serie med bokstä-

Inflationsfrimärken från Ungern 1946. Genom påtryck i svart eller röd färg angavs försändelseslaget, trycksak, brev etc. i stället för valören. Påtrycken gjordes på en frimärksserie från 1943 som visar historiska personer och helgon.

ver, angivande för vilka försändelser märkena var giltiga. Man får antaga att märkena då vid postanstalterna såldes till »dagspris». Dessa märken var enbart giltiga för inlandsporton. De påtryckta bokstäverna var förkortningar för ungerska ord med följande betydelse:

Any (áryminta nyomtatvány) = varuprov, trycksaker

Hlp (helyi lev. lap) = lokalt postkort

Hl (helyi levél) = lokalbrev

Tlp (távolsági lev. lap) = inländskt postkort

Tl (távolsági levél) = inländskt brev

Ajl (ajánlott levél) = rek. brev

Cs 5 = paket 5 kg

Cs 10 = paket 10 kg

Portofrimärken från Spanien 1916 för ledamöter av parlamentet och från Nederländerna 1916 för internerade belgiska soldater.

Förestående »smakprov» på »valörlösa» frimärken visar att det förekommer märken utan varje som helst valörangivande, märken, där färgen ger vägledning, där man angivit vilket slag av försändelser frimärket är giltigt för, märken med angivande av högsta vikt hos försändelse, som får transporteras med märket som frankering och märken, där utöver viktangivelsen även angivits valören.

Min lilla artikel gör ingalunda anspråk på att vara någon fullständig inventering av märken av detta slag. Det är fastmera ett axplock inom ett — såvitt jag vet — hittills icke bearbetat område. En fullständig inventering skulle bli inte bara synnerligen tidskrävande utan även vålla svårigheter ifråga om gränsdragningen. Skillnaden mellan egentliga frimärken, portofrihetsmärken och halvofficiella märken kan många gånger var svår att dra. Att göra åtskillnad mellan tyska inflationsförsändelser med Gebrüurzettel och sådana med enbart påtryck »Gebühr bezahlt» kan vara vanskligt. Likaså mellan försändelser med militärmärken och sådana, där med stämpel eller handskrift angivits att försändelsen är portofri.

Som synes är området vidsträckt och väl värt intresse från samlarnas sida.